

I když Robertson v zásadě svou polemikou dobře míří a správně zasahuje, nemůžeme se při četbě mnohých jeho statí zbavit dojmu, že na něho platí právě to, co říká o Millovi. Jeho argumenty jsou pečlivě voleny tak, aby vedly k cíli, který řečník hájí, ale aby se ani obsahem, ani formou nedotkly odporce, který je konec konců členem téhož diskusního klubu. A tak, i když přes všechny výhrady souhlasíme s leckterými Robertsonovými závěry, přece jen nás jeho myšlenky ani nestrhnou, ani nenadchnou.

Zdá se, že i autor si je určitě akademičnosti své práce vědom; alespoň v článku „Starí, mladí a pokrok“, který přes „racionalistický“ rozbor nemůže zakrýt melancholický tón, říká: „My, kteří jsme vyrůstali před rokem 1914, musíme jednat s generací, která nás ne-respektuje, která by nás *neměla* respektovat a pro kterou jsou naše spory něčím mrtvým — Neziskáváme-li na svou stranu dnešní šestnáctileté a osmnáctileté, je to proto, že k nim nepromlouváme živým jazykem, jak to činili prorokové našeho mládí, když šlo o nás. — Dnešní generace se více zajímá o to, aby našla práci a domov a zabránila třetí světové válce. A tak je to také správné.“

Když ne jinde, tedy alespoň právě na tomto místě bychom čekali, že Robertson se pevně a jasně postaví na „racionalistické“ stanovisko v širším slova smyslu, tj. na *stanovisko vědecké*, že ukáže na dobou a třídní podmíněnost a omezenost racionalismu svého mládí (především ve smyslu protináboženského boje), že ukáže na rafinované lži současné anglické buržoazie a hlavně a především na jejich *společné třídní kořeny*.

Avšak místo toho — jako ostatně i v jiných svých statích — vyhne se Robertson i tentokrát povinnosti opravdového „racionalisty“ vyhlásit boj nejen lžím, ale především jejich pravému zdroji a uchýlí se do zátiší individuálního života. Působení „bývalého racionalisty“ na dnešní mládež si totiž představuje takto:

„Jsme-li rodiči, můžeme žít ve vztahu rovnocenného přátelství se svými dětmi. Nejsme-li jimi, můžeme udržovat takový vztah s kterýmikoli mladými lidmi, kteří jsou ochotni tolerovat naši společnost. Musíme mít neustále na paměti, že se můžeme od nich naučit zrovna tolik, jako oni od nás. Můžeme od nich poznat ten druh problémů, který je zajímavý, a můžeme ukázat, že jsme více (ne méně) k těmto problémům citliví, poněvadž jsme čelili svým problémům a bojovali jsme. Tímto způsobem můžeme ospravedlnit racionalismus, který v nás žije, vůči těm, kdo se mohou domnívat, že mu již odzvonilo.“

A právě v tom je největší slabina Robertsonovy knížky. Brojí proti nejružnějším lžím a klamům, cituje Carlyla: „Kde najdeš lež, jež tě utlačuje, znič ji!“ — sám říká, že „odpor ke lži je kořenem racionalismu“, ale když má jasně ukázat, že obrovský systém všech těch lží je důsledkem vykořisťovatelského řádu a že tedy se musíme zaměřit na odstranění vykořisťování, stává se nejistým, nebo dokonce skládá ruce v klín, jako např. ve stati o etice víry, kde říká: „Nejsme rádi, když jsme obelháváni, stejně jako nemáme rádi, když jsme uráženi, olupováni a podváděni. Poněvadž nejsme rohinzoní, ale patříme navzájem k sobě, můžeme žít pospolu jedině tehdy, když se dohodneme(!), že se lhaní a podobných asociálních činů vyvarujeme. Protože žijeme v nedokonalé zorganizovaném světě, zjišťujeme, že pravidlo má mnoho výjimek. Každý den se u nás v Anglii lže v obchodě, v politických projevech, v novinách, v rozhlase, vůbec v propagandě. Jsme natolik společenskými tvory, že to nemáme rádi (!). Naneštěstí pokud se nezmění svět — pokud boj o existenci mezi třídami, národy, vírami neustoupí společnému boji proti přírodě — musíme tento stav trpět. Prozatím se musíme pokusit, abychom do něho nebyli zataženi více, než je nutno.“

Rekli jsme na začátku, že jedním z nesporných kladů Robertsonových úvah je autorova dobrá vůle. Knížka má však i jiný klad, který tkví právě v její nedokonalosti: ukazuje nám totiž způsob myšlení určité části anglické — relativně pokrokové — inteligence.

Živan Vodsedašek

Zbožní výroba ve státním socialistickém sektoru

Jaroslav Vejvoda: nakladatelství ČSAV, Praha 1960. 391 stran.

O problému zbožní výroby v socialistické společnosti se rozvíjí mezi marxistickými ekonomy široká diskuse. Není sporu o tom, že zbožní výroba v socialismu existuje; spornou otázkou je její rozsah a podmínky její existence. Zásadní rozpor je v pojetí charakteru výroby ve státním socialistickém sektoru. Někteří ekonomové neuznávají zbožní charakter výroby v rámci tohoto sektoru, jiní jej uznávají, liší se však v názoru na podmínky jeho

vzniku. Autor recenzované práce vychází z toho, že v rámci státního socialistického sektoru zbožní výroba existuje a že podmínky jejího vzniku jsou v ekonomických vztazích vnitřně vlastních tomuto sektoru. V práci si klade za úkol ukázat ekonomické příčiny vzniku hodnotových vztahů v rámci všelidového vlastnictví výrobních prostředků a hlavní rysy těchto vztahů.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první se autor zabývá hlavními rysy Marxova učení o vlastnictví, ekonomických vztazích a zbožní výrobě, v druhé rozebírá všeobecné základy zbožní výroby v rámci státního socialistického sektoru, v třetí přechází od rozboru příčin vzniku hodnotových vztahů k rozboru jejich obsahu a ve čtvrté se zabývá jevovou formou hodnoty — směnnou hodnotou a penězi.

Autor velmi správně formuluje metodu přístupu ke zkoumání ekonomických jevů v tom smyslu, že je při něm vždy nutno vycházet z rozboru vlastnických vztahů. Ekonomický pojem vlastnictví chápe jako proces, v němž si lidé vynakládáním své společenské práce přivlastňují předměty přírody. Problém vlastnictví vidí v tom, kdo si či práci přivlastňuje. Ukazuje, že práce nemusí být vždy prací toho, kdo ji ve výrobním procesu bezprostředně vynakládá, ale že je vždy prací vlastníka výrobních prostředků. Tak např. v kapitalismu je práce dělníka v ekonomickém smyslu prací kapitalisty, který si touto prací přivlastňuje — stává se vlastníkem. Ve zbožní výrobě se proces přivlastňování uskutečňuje ve dvou fázích — ve výrobě, kdy si výrobce přivlastňuje výrobek své bezprostředně soukromé práce, a ve směně, kdy tato práce zeizením za ekvivalent uplatní svůj charakter společenské práce. Velmi výstižná jsou i autorova vymezení všelidového vlastnictví a osobního vlastnictví výrobních prostředků.

Správně charakterizuje autor obecné podmínky vzniku zbožní výroby a hodnotových vztahů. Tato výroba může vzniknout tam, kde práce jednotlivců výrobek vyúsťuje do ekonomicky osamostatnělých reprodukčních procesů, jež se současně musí stát organickou součástí reprodukčního procesu celospolečenského. Hodnotové vztahy mezi lidmi vznikají tam, kde výrobci jsou na sobě ekonomicky nezávislí.

Uhelným kamenem tohoto pojetí jsou pojmy „ekonomicky osamostatněný reprodukční proces“ a „ekonomicky nezávislí výrobci“. Tím se liší od běžného vymezení podmínek zbožní výroby dělbou práce a soukromým (resp. různým) vlastnictvím výrobních prostředků. Autor kritizuje toto pojetí a soudí, že kategorie „různí vlastníci“ nevyčerpává všechny právní formy, ve kterých může vystupovat ekonomicky uzavřený reprodukční proces.

Pokud jde o příčiny existence zbožní výroby v socialismu, chápe autor jako jednu ze specifických příčin jejího vzniku vícesektorovost socialistické ekonomiky a uvádí ji i jako příčinu vzniku zbožní výroby ve státním socialistickém sektoru, ovšem jen v tom rozsahu, v němž dochází k ekonomickým vztahům mezi tímto sektorem a sektory jinými. Kritizuje názory ekonomů, kteří z těchto vztahů nebo z jednotnosti společenského reprodukčního procesu vyvozují, že výroba i ve vztahu mezi státními socialistickými podniky navzájem má zbožní charakter, a uvádí přesvědčivá fakta, která takové pojetí vyvracejí. říká, že je nejasné a nedokázané, na základě jaké vlastnosti může zbožní výroba na jednom místě sama o sobě zrodit zbožní výrobu na druhém místě. Ke vzniku hodnotových vztahů může dojít jen realizací vlastnických vztahů.

Správně kritizuje autor i některá jiná pojetí, např. názor, že příčinou vzniku zbožní výroby ve státním socialistickém sektoru je hmotná zainteresovanost. V souvislosti s kritikou názorů, jež vyvozují zbožní charakter výrobků státního socialistického sektoru z toho, že tyto výrobky přecházejí ze státního všelidového vlastnictví do osobního vlastnictví pracujících a že tedy mění vlastníka, cití autor správně určitou mezeru v pojetí zbožního charakteru spotřebních předmětů. Tento problém však řeší, podle mého názoru, neorganickou aplikací své teorie „relativní ekonomické nezávislosti“ státních socialistických podniků. Dělá zde právě to, co jinde jiným ekonomům vytýká: tvrdí, že zboží na jednom místě (ve vztahu mezi státními socialistickými podniky) plodí zboží na druhém místě (ve vztahu mezi státním a spotřebiteli).

Svůj názor na příčiny vzniku zbožní výroby ve státním socialistickém sektoru formuluje autor v tom smyslu, že touto příčinou je zčásti ekonomický styk s jinými sektory, že však kromě toho jsou v tomto sektoru vnitřní příčiny, jež k jejímu vzniku vedou. Soudí, že zbožní výroba ve státním socialistickém sektoru není jevem odporujícím povaze všelidového vlastnictví v dnešní etapě jeho historického vývoje, ale naopak organickým produktem tohoto vlastnictví. Na druhé straně však uznává, že všelidové vlastnictví samo o sobě je v protikladu ke zbožní výrobě a jako takové ji vylučuje. Proto v té míře, v níž se do výroby státních socialistických podniků promítají ekonomické důsledky všelidového vlastnictví, má tato výroba již nezbožní charakter a pouze pokud se do výroby těchto podniků promítají

důsledky jejich ekonomické samostatnosti, jde ještě o zbožní charakter této výroby; vztahy v rámci všelidového vlastnictví obsahují tedy ještě nepodstatné prvky zbožní výroby. Výrobky prodávané jedním státním podnikem druhému jsou v rozhodující míře již „nezbožím“, kdežto „ještě zbožím“ jsou již jen v nepodstatné míře, avšak objektivně jim stále ještě jsou.

I když autor ve své celkové koncepci vychází z toho, že výrobky ve vztahu mezi státními socialistickými podniky objektivně stále ještě jsou zbožím, je toto pojetí značně oslabeno jeho ostatními vývody.

Domnívám se, že nelze o výrobku naprosto kategoricky tvrdit, že je zbožím, jestliže výrobní vztahy, v jejichž rámci je vyráběn, obsahují již jen nepodstatné prvky zbožní výroby.

Soudím, že nedostatkem celkové koncepce práce je, že autor v této souvislosti zcela přesně nevynechal, co chápe jako podstatné, charakteristické rysy zbožní výroby a co jako její prvky nepodstatné, které se uplatňují v rámci státního socialistického sektoru. Myslím, že ve své práci měl vyjít z tohoto problému a jasně vymezit svůj názor na míru uplatňování zbožních prvků v produkci státních socialistických podniků.

I podle autorova názoru nelze zbožní charakter výroby v rámci státního socialistického sektoru vyvodit z všelidového vlastnictví výrobních prostředků samého o sobě, nýbrž jen ze zvláštních podmínek, které za existence tohoto vlastnictví vedou v dnešní vývojové etapě (v jeho rámci) k vzniku zbožní výroby. Za takovou podmínku považuje relativní ekonomickou samostatnost státních socialistických podniků.

Obecně považuje autor za ekonomicky samostatné ty výrobce nebo kolektivy výrobců, jejichž práce vyúsťuje do ekonomicky osamostatněných, uzavřených reprodukčních procesů. To znamená, že tyto výrobci vynakládají svou práci tak, že sami zabezpečují z jejich výsledků svou reprodukci. Tím současně vymezuje i pojem „ekonomicky osamostatněného, uzavřeného reprodukčního procesu“.

Od obecného vymezení pojmu ekonomické samostatnosti výrobců přechází autor k otázce možnosti a formy uplatnění této ekonomické samostatnosti v rámci státního socialistického sektoru. Jde mu o to odhalit, na jakém ekonomickém základě může a musí dojít v rámci všelidového vlastnictví výrobních prostředků k vzniku na sobě navzájem ekonomicky nezávislých výrobců, kteří mohou a musí spolu vstupovat do ekonomických vztahů jen výrobou a směnou zboží. Za tento ekonomický základ považuje operativní správu.

Státní socialistické podniky, i když jsou nedílným a nedotknutelným vlastnictvím státu, jsou současně operativními správci a z toho důvodu se jejich postavení vyznačuje určitou mírou ekonomické samostatnosti. Je to ovšem ekonomická samostatnost, která se týká jen rámce realizace operativní stránky v centrálně plánované společenské výrobě. Vyplývá z ní však určitá míra samostatné ekonomické iniciativy těchto podniků. Kdyby se zrušila tato ekonomická samostatnost státních socialistických podniků tím, že by stát řídil veškerý ekonomický proces bezprostředně centrálně sám, pak by v rámci státního socialistického sektoru výroba zboží zanikla.

Formou existence relativní ekonomické samostatnosti státních socialistických podniků je tedy podle autorova názoru operativní správa výrobních prostředků, kterou považuje za objektivní ekonomický vztah podmíněný daným stupněm rozvoje výrobních sil.

Ekonomický obsah operativní správy chápe autor jako podržování si předmětů přírody prostřednictvím společenské práce státních socialistických podniků za účelem zabezpečení zejména prosté a jen v malém měřítku rozšířené reprodukce. Formou, kterou si státní socialistické podniky „přisvojují“ výsledky produkce do operativní správy, je jejich zicování za ekvivalent. Vůči státnímu socialistickému vlastnictví vystupuje operativní správa jako způsob, jímž se realizují centrálně plánované úkoly, které vyplývají z všelidového vlastnictví.

S autorovým pojetím operativní správy nesouhlasím. Především považuji za sporný sám pojem relativní ekonomické samostatnosti státních socialistických podniků. Již přístup k problému je, myslím, nesprávný: autor chce v rámci všelidového vlastnictví výrobních prostředků odhalit základ vzniku výrobců na sobě navzájem ekonomicky nezávislých, kteří by spolu vstupovali do ekonomických vztahů jen výrobou a směnou zboží.

V rámci všelidového vlastnictví však nelze nalézt ekonomicky samostatné výrobce, neboť výrobcem (i podle autorova pojetí) může být vždy jen ekonomický vlastník — a tím je v tomto případě všechen lid, reprezentovaný socialistickým státem. I kdybychom přijali označení státních socialistických podniků za nezávislé výrobce (jako terminus technicus), nemůžeme jejich relativní nezávislost považovat za nezávislost ekonomickou, jejíž podmínkou (podle autorova pojetí) je vyúsťení práce výrobce do ekonomicky osamostatněného, uzavřeného reprodukčního procesu.

Domnívám se, že autorovo tvrzení o existenci takových ekonomicky samostatných a uzavřených reprodukčních procesů jednotlivých státních socialistických podniků v rámci všeli-

dového vlastnictví není správné a že je ve své práci nedokázal. Nelze podle mého názoru považovat za ekonomicky samostatný a uzavřený takový reprodukční proces, který se pohybuje v podstatě v mezích prosté reprodukce, jež není pro výrobní celky, v nichž se uskutečňuje, typická, zatímco rozšířená reprodukce těchto celků se uskutečňuje mimo rámec tohoto „ekonomicky uzavřeného“ reprodukčního procesu.

Konečně myslím, že v rámci všelidového vlastnictví nemohou existovat výrobci, kteří by spolu vstupovali do ekonomických vztahů jen výrobou a směnou zboží. Takové pojetí musí nutně vést (ať si to autor přeje nebo nepřeje) k popření všelidového vlastnictví, neboť jediný způsob na jehož základě mohou spolu vstupovat do ekonomických, tj. společensko-výrobních vztahů všelidoví vlastníci, je bezprostřední přivlastňování předmětů přírody společnou a v rámci celé společnosti plánovitě vynakládanou všelidovou socialistickou prací.

Je-li sporný přístup k problému, je sporné i jeho řešení. Nesouhlasím s tím, že mezi státními socialistickými podniky dochází k samostatným společenskovýrobním vztahům založeným na jejich „relativní ekonomické samostatnosti“, jejíž formou existence je operativní správa jako objektivní ekonomický vztah.

Často vzniká dojem, že i autor chápe pojem „ekonomický“ spíše jako „hospodářský“, tzn. ve smyslu hospodářskoorganizačního vztahu. „Ekonomická“ samostatnost, která se může „pohybovat jen v mezích operativního plnění plánovaných úkolů“ a „nemůže se vymknout z plánovité kontroly státu“, není přece skutečná ekonomická samostatnost, ale pouhé hospodářské osamostatnění při plnění plánovaných úkolů.

Rovněž autorovo pojetí operativní správy, jež je formou, v níž se toto osamostatnění státních socialistických podniků realizuje, se na mnoha místech blíží pojetí pouhého hospodářskoorganizačního vztahu. (Zejména tam, kde hovoří o „operativním řízení výroby“ nebo „operativní stránce výroby“ nebo kde definuje operativní správu jako „způsob, jímž se realizují centrálně plánovité úkoly“.) Ani pojem „podržování“ části produkce v operativní správě nevyjadřuje ekonomický vztah mezi státními socialistickými podniky navzájem, nýbrž vztah mezi nimi a vyššími orgány státu.

Autor uvádí, že operativní správu lze chápat jako organizačně technický vztah, avšak odsunuje možnost takového pojetí až do komunismu, kdy se podle jeho názoru operativní správa již nebude opírat o relativní ekonomickou samostatnost podniků. Poněvadž myslím, že existenci této ekonomické samostatnosti přesvědčivě nedokázal, soudím, že i v socialismu je třeba chápat operativní správu státních socialistických podniků jen jako organizačně technický vztah.

Zabýval jsem se podrobněji autorovými názory na operativní správu a na „relativní ekonomickou samostatnost“ státních socialistických podniků, poněvadž v nich je, podle mého názoru, podstata nesprávnosti jeho koncepcí.

Zdánlivě přesvědčivě se jeví to místo jeho práce, kde líčí přeměnu výrobku ve zboží. Klade otázku, jak má podnik A předat svou produkci podniku B a současně zůstat jejím operativním správcem a odpovídá na ni: Podnik B musí dát podniku A za jeho podle plánu odvedenou produkci ekvivalent, takže podnik A drží ve své správě stále tutéž hodnotu. V tom je však zásadní autorův omyl (ačkoli jinde řeší tento problém správně); podnik A totiž nedrží po skončení transakce stále tutéž „hodnotu“, ale vždy „hodnotu“ menší, neboť v ceně dostává jen takovou částku, která mu uoňžňuje v podstatě prostou reprodukci. Podnik A musí tuto cenu přijmout, i když plně nevyjadřuje jeho společensky nutné náklady práce, poněvadž podmínky převodu nejsou určovány vztahy mezi oběma podniky, ale vyššími státními orgány.

Myslím, že autor ve své práci nedokázal přesvědčivě existenci vnitřních příčin vzniku hodnotových vztahů v rámci státního socialistického sektoru. Jestliže naopak přesvědčivě ukázal nesprávnost názorů na možnost vzniku těchto vztahů z jiných, vnějších důvodů, uvedl tím v pochybnost samu možnost existence těchto vztahů a zboží výroby v rámci tohoto sektoru. V tom případě by ovšem nebylo možné hovořit ani o hodnotě a směnné hodnotě výrobků vyráběných státními socialistickými podniky a předávaných podle plánu jiným státním socialistickým podnikům.

Autor sám správně ukazuje, že ne každá práce se jeví jako hodnota, ale že příčinou vzniku hodnotových vztahů je teprve určitý sociální charakter práce, který záleží v tom, že lidé vytvářejí společenskou souvislost svých prací jen vzájemným směňováním produktů těchto prací.

Promítneme-li tuto tézi do podmínek státního socialistického sektoru, musíme, podle mého názoru, dojít k závěru, že v něm hodnotové vztahy nemohou vzniknout, neboť společenská souvislost prací všelidových vlastníků se nevytváří „jen cestou vzájemného směňování“ produktů jejich prací, ale plánovitým vynakládáním těchto prací jako součástí jednotné společenské práce.

Autor naproti tomu tvrdí, že jednotlivé státní socialistické podniky spolu nemohou vstupovat do ekonomických vztahů jinak než směnou produktů svých prací, společenská rovnost jednotlivých složek všelidové společenské práce se přitom uplatňuje jen v podobě rovné hodnotovosti produktů této práce — tedy formou abstraktně všeobecné práce.

Ani s tímto pojetím společenské rovnosti jednotlivých složek všelidové práce nesouhlasím. Domnívám se, že podstata společenské rovnosti prací v rámci všelidového vlastnictví není v tom, že státní socialistické podniky „směňují rovné hodnoty“ (to ani není pravda), ale v tom, že všechny práce jsou v tomto sektoru vynakládány za rovných ekonomických podmínek (odstranění vykořisťování, rovné právo a povinnost pracovat, rovná možnost zvyšování kvalifikace a stejné zásady odměňování). Společenská souvislost těchto prací se nevytváří na základě jejich abstraktní všeobecnosti, ale jejich cílevědomým a plánovitým začleňováním do této souvislosti právě na základě jejich konkrétních a individuálních odlišností. Vzájemné kvantitativní porovnávání kvalitativně různých prací, jehož je třeba k zajištění zásady rozdělování podle práce, nepodmiňuje a ani nevyžaduje existenci hodnotových vztahů.

Poměrně značnou část práce věnuje autor směnné hodnotě a problému tvorby cen. Vychází z toho, že mezi podniky A a B vzniká směnný poměr — např. 20 tun uhlí = 1 důlní kombajn — a tvrdí, že v tomto vztahu nevystupuje již uhlí jako uhlí a kombajn jako kombajn, ale že vystupují jen jako hodnoty, tj. jako věcná podoba abstraktní práce.

Myslím, že zde autor jen schématicky vytváří analogii s prostou či kapitalistickou výrobou zboží — stejně jako to činí při výkladu zvláštností relativní formy hodnoty a ekvivalentní formy — aniž správně vyjádřil skutečné vztahy v rámci státního socialistického sektoru, v němž, podle mého názoru, vystupují výrobky vždy jen jako užité hodnoty. Hlubokým autorovým omylem je, že ze vztahu 20 tun obilí = 1 důlní kombajn vyvozuje ekvivalenci „hodnot“. Je-li cena obou výrobků stejná, neplyne z toho, že je stejné i množství práce společensky nutné k jejich výrobě, neboť ceny stanoví stát s přihlédnutím i k jiným okolnostem, než je množství společensky nutné práce.

Pokud jde o pojetí ceny, má autor pravdu, že cena je dnes jedinou reálnou formou hodnoty, nemá však pravdu, když z toho vyvozuje, že cena může být proto vyjádřením pouze hodnoty. Není tomu tak ani v kapitalismu a tím spíše ne v socialismu. Podle mého názoru nevyjadřuje cena v rámci státního socialistického sektoru vzájemný vztah státních socialistických podniků, ale vztah mezi státními socialistickými podniky a vyššími státními orgány, jimž slouží jako nástroj ekonomického řízení těchto podniků.

Obsáhle rozebírá autor různé názory na tvorbu cen a jejich autorům vytýká zejména mechanické dělení výrobků na výrobni prostředky a spotřební předměty. Zastává názor, že jsou nutné dva druhy cen — velkoobchodní, v nichž se realizuje operativní správa, a maloobchodní, v nichž se realizuje státní socialistické vlastnictví. Maloobchodní ceny se musí pohybovat na úrovni hodnoty, velkoobchodní ceny musí být nižší než hodnota o podstatnou část hodnoty nadproduktu, kterou si bezprostředně přivlastňuje stát. Svě tvrzení však autor přesvědčivě nedokazuje a pouze uvádí, že kdyby tomu tak nebylo a kdyby státní socialistické podniky realizovaly v ceně všechnu vytvořenou hodnotu, nevystupovaly by již jako operativní správci, ale jako vlastníci. Tím ovšem sám vyvrací svou teorii „ekvivalentní směny“ mezi státními socialistickými podniky.

Ze správného názoru, že peníze zůstávají i za socialismu peněžním zbožím, vyvozuje autor nesprávný závěr, že rozvoj směnných vztahů mezi státními socialistickými podniky vede k vzniku peněz a že by mezi těmito podniky nemohlo dojít k vzniku peněžních vztahů, kdyby se mezi nimi nerozvíjela skutečná výroba a směna zboží.

Směňuje zde zřejmě vznik peněz a vznik peněžních vztahů. Peníze jako všeobecný ekvivalent mohou samozřejmě vzniknout jen tam, kde jsou hodnotové vztahy, avšak jakmile vznikly, mohou zprostředkovat i takové vztahy, které nemají hodnotový charakter. Autor tuto možnost uznává, když uvádí, že vztah mezi státem a státními socialistickými podniky nevede ke vzniku hodnoty, avšak uskutečňuje se přesto v hodnotové podobě — v peněžní formě, jež není dána tímto vztahem samým, ale uskutečňuje se na základě daných hodnotovými vztahy, jež vznikly nezávisle na něm.

Tento závěr považuji za jeden z nejzávažnějších. Je-li totiž zásadně možné, aby se vztah, který není vztahem hodnotovým, realizoval přesto v hodnotové podobě, nelze tuto možnost vyloučit ani pro případ vzájemného vztahu mezi státními socialistickými podniky. A právě tuto hodnotovou podobu vztahů mezi státními socialistickými podniky, podmíněnou reálnou existencí peněz v socialistické společnosti, považuji za onen nepodstatný prvek zbožní výroby, který ještě vztahy v rámci všelidového vlastnictví obsahuje.

Přes značné výhrady k autorově koncepci soudím, že jeho publikace je kladným přínosem

k diskusi o charakteru zboží výroby v socialistické společnosti. Je uceleným rozбором příslušného úseku dané problematiky. Vyznačuje se srozumitelným podáním a zejména správnou a výstižnou formulací základních ekonomických kategorií. Domnívám se, že jen snaha dokázat za každou cenu svou předsevzatou koncepci brání autorovi, aby z těchto správných formulací vyvodil i správné závěry.

Rostislav Havránek

Význam a vývoj cen v mezinárodním obchodě

Josef Mervart, ČSAV, 1960, 294 stran.

Hospodářská spolupráce zemí socialistické soustavy se rozvíjí zejména v oblasti zahraničního obchodu, ve vědecké a technické spolupráci, při výměně specialistů a v řadě jiných oblastí. V poslední době se velmi intenzivně rozvíjí dělba celých výrobních programů, která nemá (jako velmi důležitá součást mezinárodní socialistické dělby práce) příkladu v dějinách mezinárodních hospodářských vztahů. V této souvislosti se proto musí zcela nově řešit řada praktických otázek mezinárodního ekonomického spojení zemí socialistické soustavy. Stále intenzivnější hospodářský styk mezi výrobci různých zemí naléhavě vyžaduje marxistický rozbor a zhodnocení dosud existujících forem ekonomické spolupráce. Zvláštní pozornosti tu zasluhuje zejména otázka směny zboží, poněvadž směnný styk se v podmínkách zboží výroby uplatňuje jako jedna z nejdůležitějších forem hospodářských vztahů vůbec. Proto se v poslední době na stránkách odborného tisku objevuje řada prací, které se zabývají rozvojem zahraničního obchodu a úlohou ekonomických kategorií, např. hodnotou a cenou zboží, úvěrem a rentabilitou obchodu apod.

Tuto problematiku řeší také inženýr *Josef Mervart* v knize nazvané *Význam a vývoj cen v mezinárodním obchodě*. Volbou tématu je tato rozsáhlá a dobře vybavená publikace v naší literatuře ojedinělá. V předmluvě knihy autor uvádí, že chce svou práci „příspěvek k objasnění problému, jakou funkci a povahu mají hodnotové kategorie při rozvoji socialistické mezinárodní dělby práce“. Mervartova kniha vznikla při řešení jednoho z úkolů státního výzkumného plánu a má proto ráz ucelené, tématicky uzavřené vědecké monografie. Autorovi se podařilo i jiný záměr v předmluvě zdůrazněný, totiž podat výklad nesnadného vědeckého problému srozumitelně širokému okruhu čtenářů a to tak, aby „uváděním řady konkrétního materiálu zvláště z oblastí vývoje hospodářské spolupráce socialistických zemí a rozbohem surovinových trhů mohl posloužit k obohacení znalostí pracovníků ekonomické praxe a propagandy“.

Široké přístupnosti i jisté atraktivnosti výkladu nepochybně přispěly také metodicky zpracované údaje, které autor zařadil jako součást textu, zatím co data ilustrující a rozsáhlejší přehledné tabulky uvádí v přílohách.

Problematika mezinárodního obchodu je z hlediska politické ekonomie velmi úzce spjata s působností zákona hodnoty; proto věnuje Mervart rozboru zákona hodnoty hlavní pozornost a zcela právem se také stal „páteří celého díla výklad Marxovy teorie hodnoty, její aplikace v podmínkách světového obchodu“. Toto hledisko uplatňuje velmi důsledně hned ve vstupní kapitole, v níž obecně rozbírá význam a úlohu mezinárodní dělby práce. V této části knihy nás zaujme kritický a historicky pojatý výklad tzv. teorie komparativních nákladů. Mervart zde přesvědčivě a nespokojivě vyvozuje praktickou použitelnost „racionálního jádra“ teorie komparativních nákladů výroby v dílech hlavních představitelů klasické buržoazní politické ekonomie A. Smitha a D. Ricarda. Teorie komparativních nákladů vyúsťuje v obecný požadavek ekonomie času, jinak řečeno — směřuje k využití a rozvíjení mezinárodní dělby práce a tím k úsporám společenské práce. (Mimoходом jde tu o otázku, o níž se diskutovalo již v souvislosti s článkem *J. Seinského* v časopise *Zahraněční obchod*, v čísle 11, roku 1955.)

Obecnou platnost a tedy pozitivní stránku učení představitelů klasické politické ekonomie (nejde tu přirozeně o návrat k jejich názorům a k jejich chápání společenské práce a teorie hodnoty) lze v modifikované podobě uplatňovat v usměrnovaném a řízeném rozvoji výrobní specializace a kooperace socialistických zemí. Ekonomie pracovního času se tedy prosazuje jako jeden ze základních principů také v rámci spolupráce světové socialistické soustavy. Tuto skutečnost dokazuje mnoho faktorů, které ovlivňují stupeň úspor pracovního času získaných mezinárodní dělbou práce. Užitečné a důležité je zejména Mervartovo zjištění, že „správně usměrněná mezinárodní dělba práce se může stát základem úspor práce všech zúčastněných zemí, a to zemí s různou hospodářskou vyspělostí“ (str. 41). Realnost těchto závěrů Mervart dokazuje na poměrech rozvinutého světového obchodu, za nichž je velikost